

GERGELY FERENC

Szemtanú

Egyetem-begyetem, meg a világegyetem...

■ Kusza emlékképek egyetemi éveimről, 1951–55 (1. rész)

Döntés és próbálkozás

„Hej, de sűrű sötét lombja van az eperfának / Hogy ha leülök alája, elkerül a bánat...” Így kezdődik a kiskunfélegyházi tanítóképzősök (prepák) kedvelt, minden májusi szerenádozás alkalmával elzengett édesbús dalának szövege. 1951 tavaszán, a Rákosi vezette trojka uralmának csúcsai felé haladva mi, utolsó éves líceumi növendékek s a mögöttünk nyomuló testnevelési gimnazisták (mert az V. évfolyamos tanítóképzést felszámolta az oktatáspolitikai vezérkar, éppen az orrunk előtt) már nem elsősorban a felejthetetlen hangulatú szerenádra, de az érettségire, s a hogyan továbbra is próbáltuk irányítani aggódó, segítőkész tanáraink szelíd, ám következetes nógatásának hatására, a mulasztások, a tájékozatlanság, a fontos döntésre szinte teljesen felkészületlen, a reménykedés és a magába roskasztó kétségek érzelmi hullámszárazságának közepette figyelmünket. A tanítóképezde udvarán őrt álló hársfa szelíd árnyékában egyre többször hangzott el a kérdés, egymás között és tanárainkkal beszélgetve: hová jelentkezel?

Ma, a század utolsó éveiben is nehéz megalapozott, határozott választ adni egy ilyen kérdésre, pedig az elmúlt évtizedekben gyakorlattá vált: a szülők már az óvodába, az általános iskoláról nem is beszélve, pályaaorientációs elgondolások alapján helyezik el szépreményűnck vágyott csemetéiket. A mi időnkben a pályaválasztási tanácsadót s más intézményesült döntésegyengető szervezetest a szülők és a tanárok képviselték. A lehetőségeket pedig a tervgazdálkodás jegyében, a népgazdaság szükségletének figyelembevételével a minisztériumok által

meghirdetett keretszámok határolták körül. A beiskolázó álláshirdető intézmények ezek alapján juttatták el a körzetükhöz tartozó oktatási intézményekhez a felvételi tájékoztatót. Szüleim, mindketten néptanítók, távol iskolánk székhelyétől, aggodalommal teli lélekkel, de iránymutatásra alkalmas pozíció, összeköttetés, friss tájékozódás hiányában s az én nehezen csillapuló vad-érzékenységem, minden ráhatással szembeni tiltakozásom miatt nem segíthettek. Egyedül tanáraink közül néhányan tudták biztató szavakkal az általuk helyesnek vélt irányba telerelni. Osztályfőnököm, aki a magyar nyelv- és irodalom varázslatos hatású képviselője volt, kollégiumi igazgatóm, szintén ezt a tárgyat (is) előadva s gyakorló iskolai vezető tanítóm, aki a gyerekekkel való foglalkozás terén megmutatkozó, főként édesapámtól örökölt adottságaimat látva, mikor elérkezett a jelentkezési űrlapok kitöltésének ideje, azt mondták: menj a szegedi egyetemre, magyar szakra. Akartam-e én odamenni? Magyar nyelv- és irodalom szakos tanár szerettem volna lenni? Nem! A sport iránti vonzalmam s némi sikereim láttán ismerőseim, barátaim többsége még évtizedek múlva is azt hitte: testnevelő lettem. Erről szó sem volt, hiszen a bal karom 1943-as rosszul sikerült operációja, élelmezésünk gyenge minősége s amúgy is labilis egészségem miatt ezt nem választhattam. Hogy kényszerű helyzetemben egy falumbéli fiú – aki már a második évfolyamra készült, s apám rendszeres látogatója, irodalmi traccspartnere volt –, G. J. példája, nógatása játszotta a szerepet döntésem meghozatalában, ma már biztosan nem tudom, csak gyanítom.

Az érettségi még ma is nyomasztó álma-

ink egyike, nem tudni kiknek volt idegesítőbb, jobb diákokra érdemesebb tanárainknak, a megbízatását demokrata öntudattal ellátó elnökünknek vagy nekünk. Egyszer ennek is vége lett, minnek legalább úgy örvendeztünk, mint 1945. május 9-nek. Jöhetett a következő felvonás: a felvételi vizsga „Szögeden”. Először utaztam a szalámi, a halászlé és a Játékok városába, amelyről Móra, Tömörkény, Juhász Gyula, Bálint Sándor is eszembe jutott volna, ha... Ha nem – ugyancsak ezzel a céllal vonatkozó – osztálytársammal mulatjuk az időt. De ezt tettük a lehető legtermészetesebb, egyben legmeggondolatlanabb módon. Beszélgettünk, s témánk a közelmúlt legmegrázóbb eseménye, az érettségi volt, annak is leggroteszkebb mozzanatai, utalással a felvételi bizottság előtti újabb borzalmakra. Tettük mindezt felszabadultan, harsányan mulatva a nemrég még oly gyomorszáj zsugorító történéseken, gonoszkodóan emlegetve az elnök ügyködésének fura, diákbosszantó pillanatait. Ügyet sem vetettünk a tőlünk nem messze ülő, bennünket egyre érdeklődőbben figyelő, a tárgyalt események további részletei s céljaink iránt érdeklődő idősebb úrra. Óh, szent együgyűség rabjai: mi! Ki is lehetett más e korosodó útítárs, mint „néhai” érettségi elnökünk. A tiszai pályaudvarhoz közeledve elménket már fellépésünk színterének (Ady tér) megközelítési módzata, s a várható események formája és tartalma kötötte le. Feledve csapot, papot, elnököt: első ízben léptük át szellemi gyarapodásunk kívánt otthonának főbejáratát. Itt már magasabb évfolyamhoz tartozók, feliratok, korábban érkezett jelöltek terelgettek. Mindenki mindenkit kérdezgetett: mi van, hogy van? Vannak-e már hírek a felvételi bizottság működéséről, kell-e még tenni valamilyen hivatalos lépést, vagy csak remegve várni, míg nem szólítanak? Kezünkben a felvételi hivatalos anyagát képező tankönyvekkel, igyekeztünk még néhány vil-

lával felhányani a kívánt ismeretekből tudatlanságunk szekerére. Eközben vagy talán vallatásom után (?) lépett oda hozzánk egy pengevékony, sötétbarna bőrű, mosolygó szemű fiatalember, G. K., és elmondta: egy úr panaszt tett ellenünk, javasolva: semmiképpen se vegyenek fel minket az egyetemre, nem érdemeljük meg. Gyorsan meg is nyugtatott: ne féljünk, nem lesz ennek a panasznak következménye, de máskor gondoljuk meg, mit és kik előtt hangoskodunk. Belépve abba a terembe, amelyben a jövőnkéről dönteni hivatottak ültek egy asztal mögött, megnyugtató volt látni segítőkész fiatal barátunkat is a hallgatóság (a DISZ?) képviselőjében. Az izgalomtól rajta kívül csak egy fej körvonalai bontakoztak ki előttem, egy oroszslánsörényű, barázdált arcú, alacsony rekedthangú férfié, aki, miután lendületesen vázoltam az 1848/49-es forradalom és szabadságharc katonai erőinek utolsó nagyszabású összpontosítását, pályaválasztásom indítékairól faggatott, s a családkunkban felbukkanó TBC hallatán nem tartotta veszélytelennek elszánásomat. Nehezen tanultam meg, talán még ma sem tudom jól gyakorolni a kíváncsú elhallgatás művészetét. No de mit lehetett tenni, égő fülekkel, zavarodottan hátráltam ki a „vallatóból”. Csak annyit hallottam: „majd értesítjük az eredményről!” Ennek az értesítésnek arról kellett volna szólnia: felvettek, vagy nem vettek fel, a kért szakra vettek fel, vagy netán átirányítottak; kapok-e diákkotthoni elhelyezést, menzát vagy sem. Utóbbi kettő nélkülözhetetlen volt, mert szüleim a mindennapi lét feltételeit is csak bűvészmutatványokkal tudták előteremteni, továbbtanulásomra említésre méltó összeg nem áll rendelkezésre.

1951 nyarának napjai Abonyban, a Görgei utca 8. sz. alatti, soha be nem fejezett házunkban állandó feszültségben teltek. Vajon mikor hozza a postás az értesítést? Mi áll majd benne? Megkezdhetem egyetemi ta-

nulmányaimat, s ha nem, mit kezdek magammal? Végre nálunk is megállt biciklijével a postás, lengetve kezében a hivatalos papírt. „Na, Feri bácsi” – mondta édesapámnak –, „megjött az írás!” A félve/reménykedve felbontott irat fél- vagy inkább negyed sikerről értesített. Felvettek, de nem kapok sem elhelyezést, sem étkezést, azaz: oda az egyetem. Valami fellebbezési lehetőségéről is lehetett szó benne, mert végső lépésként személyesen utaztam fel Budapestre. A minisztérium illetékes hölgye előtt eljajongva kétségbeejtő helyzetünket, eskü alatt bizonygattam: apai nagyapám nem kulák, de uradalmi cselédből lett 26 holdas kisbirtokos, 13 élő gyermeket segített a világra, köztük az egyetlen „nadrágos embert”, apámat, s így még mi mindent hordhattam össze elkeseredésemben, nem tudom. Tény az, hogy megesett rajtam a szíve, no meg – tudtam meg később – nehezen tudták teljesíteni a beiskolázási tervet, így kaptam ellátást, lakásomról viszont nekem kellett gondoskodnom. És még egy apróság: magyar szakon már nem volt hely, de a történelem is van olyan szép – vigasztalt mentorom, oda irányítanak. Ezzel a hercehurcával eltelt a nyár, már megkezdődött a tanév, mikor G. J. jóvoltából s társaságában meghúzódhattam egy albérletben, és soványan, mint egy agár, beléphettem egyetemi polgárként az első órámra.

Színhely az Ady tér, a nagy előadóterem (Auditorium Maximum), évfolyamunk – lányok-fiúk vegyesen – alig tölti meg első padsorait a középső szektornak. Nyílik az ajtó, a csivitelést elvágták, mindkét kezében könyvtoronnyal az előadói asztalhoz igyekszik egy gömbfejű, erősen kopaszodó, telt idomú, élénk tekintetű férfiú, nem éppen a legutolsó londoni divat szerint öltözve. Nadrágszára látni engedi magas szárú cipőjét, kardigánja tiszteletre méltó domborulatot rejteget. Könyveit elrendezve már-már elkezdene előadását, amikor megszólal valaki:

„Tanár úr! Új fiú jött!” – s felém bök. Társaim sejthették, hogy mi következik, ezért fordultak felém, diszkrétan kuncogva. „Hogy hívják a tisztelt hallgatót?” – kérdi Szádeczky Kardos Samu, mert ő volt, a hallgatóság Samuja, a könyvpiramis mögött. Mondom. „Hány nyelven beszél, olvas?” Bumm! Nyögök valamit tudatlanságomról. Bejelentésemet közörendés fogadja. „Kérem – folytatja a professzor – majd jöjjön be hozzám, adok magának olvasnivalót, idegen nyelvű irodalmat!” Talán késői érkezésem oka iránt is érdeklődött. Aztán minden ment a maga útján. Ez a bemutatkozás, Szádeczky tanár úr emberséges magatartása, szenvedélyes tárgyszeretete – amiből egy éven át töltekezhettünk –, érdeklődése mindennapi gondjaink iránt, a segítség és nem a durva beavatkozás kényszerétől vezetve lefegyverzett, magával ragadott, életemnek új irányt szabott. Hatására kezdtem el mérhetetlenül nagy ismereti hiányaim pótlását, a „nagy menetelést”, amely mind a mai napig tart. Neki köszönhetem életem nagy fordulatát, s örökké hálás vagyok érte. Még szó lesz róla később, most viszont illik bemutatni az évfolyamot.

Az évfolyam

Társulatunk a párt értelmiségi politikájának bélyegét viselte magán, tehát azt a törekvést, hogy a lehető leggyorsabban új kádereknek kell felváltania a régi, reakciós, megújulásra képtelen, alkalmatlan tanárokat minden iskolafokon, az általános iskolától a felsőfokú tanintézetekig. Így aztán évfolyamunkon, mindkét nem képviselői esetében, a munkás- és parasztszármazásúak voltak többségben, jórészt szakértetségivel rendelkezők. A maradék orvos, tanító, tanár, lelkes, s egyéb, „haladónak” csak fenntartásokkal nevezhető értelmiségi családok sarjadéka volt, elenyészően csekély számban intellektuális hazai indíttatással, átlagosnál

jobbnak ítéltető iskolai előképzettséggel. Utóbbi, főleg az idegen nyelvek ismeretének megalapozatlanságában, minimális voltában, a többség esetében teljes hiányában mutatkozott meg. Kenyerét idegen nyelv kiemelkedő ismeretével kereső mindössze egy lett közülünk, az is az USA-ban él. Iskolázottságunkhoz hasonlóan különbözött életkorunk, kulturáltságunk, életvezetési hagyományunk, érdeklődésünk, érintkezési szokásaink, formáink, stílusunk, a politikához való viszonyunk, tanulásunk bevallott és nem közzétett célja. Mindez meghatározta az egyetemhez, az előadói karhoz, a párt és az ifjúsági szervezethez, a DISZ-hez való viszonyunkat, az évfolyamon belüli személyes kapcsolatokat, a kapcsolatteremtés ütemét, mélységét, célját, rendszerességét, a csoportok (klikkek?) képződését, működését, az együttműködést: tanulásban, kapcsolódásban, esetenként a nemek közötti viszonyok alakulásában. Általában a rokonlelkek keresték egymás társaságát. Az előadói kar – meggyőződésből vagy a központi akarat iránti lojalitásból – főleg, ma úgy mondanánk, a „halmazottan hátrányos helyzetűeket” karolta fel, segítette, támogatta a rendelkezésre álló valamennyi eszközzel (diákhonthon, menza, ösztöndíj, segélyek, konzultáció, egyéni beszélgetések, vizsgáztatási szigor, osztályozás stb.), s ennek fejében egyesektől tájékoztatást vártak, kaptak. Volt, aki ezzel visszaélt, mások viszont – emberiségről téve tanúságot – nem áztatták el a „külső” körbe szorítottakat, a kétes, nem egyszer „gyanús” elemeket, társaikat. Az ’oszd meg és uralkodj’ elvet művészi fokon alkalmazó K. B. professzor, aki ilyen információkat is hasznosítva minősített engem – egyéves közvetlen munkakapcsolat alapján – „kispolgárnak”, s óvott tőlem minden jobb sorsra érdemes élőlényt. Az évfolyamon belüli feszültségek jórészt innen eredtek, nehezítve amúgy is keserves életünket napról-napra. A fiúk közelebb kerültek egymáshoz,

eredményesebben csiszolódtak, amihez a nyári katonai szolgálat, amiről külön emlékezek meg, nem kis mértékben járult hozzá. Évfolyamon belüli tartós szerelmi kapcsolatok nem alakultak ki, bár a lángok nagyritkán fellobbantak, az ilyenirányú csillapíthatatlan éhségét mindenki körön kívül próbálta kielégíteni. Karon belül rendszeres szórakozási lehetőség alig adódott. A napi egyetemi feladatok teljesítése minden időmet, erőmet lefoglalta, élelmezésünk gyenge minősége, állandó kalória-hiányunk, farkasétvágygal párosuló örökös éhségünk, totális pénztelenségem középiskolás éveim minden kedves időtöltésétől elszakított: labdarúgástól, asztalitenisztől, táncból, karénekléstől egyaránt. A „Petőfi-levesek”, a fagyott burgonyából készült főzelékek, pürék satöbbik, a tonhal, a szalontüdő és társai a létezéshez alig volt elegendő, nem egy 19–24 éves fiatal fizikai kiteljesedéséhez. Otthonról alig lehetett várni segítséget, az ösztöndíj csak az albérlés és a menza fedezésére volt elegendő, pótélelmezésre nem jutott egy fillér sem. Maradt a jobb módú, vidéki-falusi társak „pakkja” s a lányok „vörös-segélye”. A négy év alatt két albérlésben, páros, majd hármas, végezetül kettes összetételben dideregtük át a téli hónapokat, nem egyszer télikabátot is magunkra öltve a gyér takaró kiegészítéseként. A tavaszi enyhülés megváltást jelentett, kitántoroghattunk „füvelleni”, akár a frank harcosok lovai... De bírni kellett, hát bírtuk, ki így, ki úgy.

Tanulunk, hogy taníthassunk

Vitathatatlanul: mi, számtalan oknál fogva, nem voltunk felkészülve, előkészítve *igazi* egyetemi képzésre. Az igazi azt jelenti, hogy végül is az egyetem, az előadói kar volt kénytelen igazodni hozzánk, leszállítani a mércét, esetünkben egy közepes erősségű gimnázium nivójára, ellenkező esetben az évfolyam döntő többsége az első félévben,

évben kihullott volna a rostán. Hogy az egyetemi vezetés miért nem ezt a megoldást választotta, arra már utaltam, de még vissza fogok térni rá. Melyek voltak legfőbb hiányosságaink? Funkcionális analfabéták voltunk, tehát az írás, olvasás technikáját ismertük, alkalmaztuk is többnyire sikerrel, de a szövegeket rétegről-rétegre elemezni, mélységeikbe hatolni, a lényegest a lényegtelenről elválasztani, kiemeléseinket szakszerűen indokolni, az elemzés tárgyát képező írás szerkezetét, stílusát, a mögötte húzódó szerzői szándékokat, az esetleges összefüggések rejtett hálózatát felfedni sokáig (mindvégig?) képtelenek voltunk, vagy csak az első lépéseket megtéve hagytuk el az Alma Matert. Sem az ún. 'gyorsolvasás' technikáját, sem – Cseres Tibor szavait kölcsönözve – a „szemelve-habolva” olvasást nem sajátítottuk el akkor, amikor ezeknek alapjait le kellett volna fektetni. (Tanárként az évtizedek múltán én egyre inkább erre összpontosítottam munkámat. Sajnos ma ismét meg kell állapítanunk: országos mértékben ezen a téren – a jelenlegi igényeket is szem előtt tartva – nem változott a helyzet. És ez sem vigasztalhat bennünket, hogy szerte a világon erősödik az a szomorú tendencia. Mi pedig, akik szenvedő alanyai voltunk e mulasztásnak, nyugdíjasként már csak sóhajgathatunk. Figyelmeztetéseinkre senki sem figyel?)

Az írással hasonló volt a helyzet. Előadónk egy része, főként azok, akik nem adtak ki jegyzetet, vagy központi sillabuszok és irdalom mellett elsősorban saját előadásait kívánták visszahallani ellenőrzésekkor írásban-szóban egyaránt. Óráikon megkívánták a folyamatos jegyzetelést, sőt, akár a dedóban, ránk is szóltak, ha véletlenül szavára figyeltünk, és nem dőltünk bele munkába. Egy-három órát végigírni úgy, hogy a lejegyzetteket el lehessen olvasni, és minden lényeges vagy annak kijelentett benne foglaltasson, s még némi esztétikai igényt is

kielégítsen, majdnem mindnyájunknak megoldhatatlan feladatot jelentett. Ám ez nem volt elég, jegyzetelünk kellett a kötelező olvasmányokat is. Mármost: aki életében eddig egyetlen tudományos közleményt, cikket, tanulmányt, monográfiát, szöveggyűjteményt kézbe nem vett, el nem olvasott, bele sem lapozott, kötelező hétről hétre marxista-leninista-sztálinista klasszikusokat (pontosan megjelölt *-tól -ig* részeket) biflázní, kihüvelyezni, mondanivalójuk lényegét lehetőleg saját szavaival, tömörítve lejegyezni, tetézzve szovjet szerzők vagy éppen magyar nemesi, polgári, papi és világi auctorok műveit kritikai szemmel értelmezni. Nos, az – még alapos előkészítés után is – megoldhatatlan feladat előtt állt. A vesszőfutás utolsó stációja a jegyzetek kötelező bemutatása volt. A legkisebb hiány esetében sem lehetett vizsgáznunk... Mit tehattünk: eszelősen másoltuk egymásét, kilószámra, végső esetben a felettünk/előttünk járókét kértük el – ha megőrizték. Ez a mindenkre nehezedő szorongatás enyhítette az évfolyamon belüli távolságokat, sorainkat kénytelenek voltunk összebb zárni a „közös ellenséggel” szemben. A használható jegyzetek készítését, ma már saját gyakorlatomból is tudom, évek hosszú során lehet, szabad, kell kialakítani. Az út a kulcsszavak felismertetésétől a folyamatos, egyéni, szerkesztett jegyzetelésig vezet. Erre ma is, a jövőben is szükség van, lesz, a technikai szerkentyűk ebben sokat segítenek, de a jegyzetelést helyettesíteni képtelenek. Egyetemi emlékeim között ma is őrzöm ezeket a törpe hangyabetűkkel vésett kötelező jegyzeteimet. Ez a kényszer, barbarizmus ellenére, lendített is ilyenirányú képességeimen, főként azért, mert a tanítóképző líceumban sok, művészi kivitelezésű tanítási vázlatot készítettünk, tanáraink egy része táblai vázlatot is alkalmazott, ezért némi fogalmunk s gyakorlatunk volt ebben. Elképzelhető, mit szenvedtek szakérttséig barátaink! Mivel szeminárium

dolgozatok, egyáltalán a nagyobb lélegzetű írásbeli megnyilatkozások terén, ahol a fent érintett képességekre lett volna szükség, ugyancsak teljes volt a gyakorlatlanság, ezeknek a műveknek a megalkotása, márpedig K. B. tatárjárás hangulatú szemináriumaira kellett ilyeneket fabrikálnunk, ugyancsak kinkeserves szellemi tevékenységnek bizonyult. De ezeket is megszültük, ollózva, egy kicsit innen, egy kicsit onnan, példaképeink nyomán, klasszikus idézetekkel helyettesítve esetleg felködlő észrevételeinket, felismeréseinket, bebizonyítva a tudományok tudománya iránt egyre fokozódó elkötelezettségünket. Négy év – de micsoda négy év! – nagypolitikai kacskaringói közepette, amelynek szelei nem kerültk el a szegedi bölcsész-kart, leginkább pedig a történelmi tanszékett sem, ezen a téren ellentétes folyamat zajlott le. Az idő múlásával, szellemi harmatgyengeségünk ellenére, az előadások, olvasmányaink, napi tapasztalataink, múltbéli emlékeink elegyének hatásaként lassan kinyílt a szemünk, érzékennyé vált fülünk. Csökkent félelmünk, enyhült kiszolgáltatottságunk, önállósodtunk, kritizáltunk, veszedelmesen megnőtt mellényünk. Megtanultuk, mit kell mondani, írni, mutatni, min érdemes gondolkodni, munkálkodni. Ehhez feltehetően, akarata ellenére, K. B. idomári működése is hozzájárult, pl. az említett dolgozatok órákig tartó bíraltatásával. Igaz, Sztálin kritikáról-önkritikáról szóló tanítását emlegetve, de ennek füstje elszállt. A lényeg izmosodott.

Tanáraink

Eszmélésem, lassan gyorsuló magamra találásom további részletezése helyett az előadói karról szólok. Milyeneknek láttam őket? Samu bácsiról (Szádeczky professzor úrról) már szóltam. Őstörténetet és az ókori történelmet szerette volna elsajátíttatni velünk, akik előtt három szovjet remekmű tornyo-

sult, nevezetesen: Avgyijev, Szergejev és Maskin mester alkotása. A világ élenjáró szovjet ókortudományának ezen elmecóriásai remeklésüket három anyagból gyúrták: marxista klasszikusok idézeteiből, a burzsoá áltudomány kritizálendő alkotásainak részleteiből és saját élenjáró összekötőszövegeikből. Mögöttük állt, följük magasodott professzorunk: szobájának minden falfelületét ellepő auctoraival, klasszikus szerzők műveivel, idegen nyelvű folyóiratok légiójával, kiegészítve szép reményű fegyverhordozójával, a tekintélyes koponyájú Cz. B. demonstrátorral, majd tanársegéddel, az ádáz bagaudistával. Egyetlen előadáson, egyetlen szemináriumon elhangzott fejtegetésére, mondatára, szavára sem emlékszem, csak azt tudom, hogy az előadásokat szerettem, szívesen hallgattam, tőlem telhető buzgalommal tanultam, és az első év végén egy egész bőrröndnyi könyvet vittem haza, annyira beleszerettem az ókori művelődéstörténetbe, irodalomba, mitológiába. Ez lett a kedvenc korszakom, ezt szerettem tanítani is a legjobban, s könyvtáram legfontosabb részét ma is az ókortörténeti munkák foglalják el. Az Íliász és az Odüsszeia profán „bibliáim” közé tartozik. Az első szakdidaktikai írásaimban ezek gimnáziumi tanítását, a történelmi és az irodalomtörténeti ismeretanyag összehangolását szorgalmaztam – hiába. Samu bácsi konzultációi félelmetesek voltak. Ha elszántuk magunkat, és beme-részkedtünk hozzá, elvesztünk. Úgy gondoltuk, bugyuta kérdéseinkre gyors, megnyugtató válaszokat nyerünk, s legkésőbb egy óra múlva már folytathatjuk napi kötelező bolyongásainkat. Micsoda naivitás! Professzorunkat már a pusztá megjelenésünk felvillanyozta. „Lám, érdeklődnek a tisztelt hallgatók, talán nem volt hiábavaló az eddigi verejtékes munka, netán a kulcsra (azaz a rendszeresen felajánlott prae-demonstrátori feladatra) is szemet vetett valamelyikük?” Leültetett bennünket, s kérdésünk elhang-

zása után végreláthatatlan magyarázat következett, amit csak a könyvespolc különböző részeinek megmászása szakított meg. És Samu bácsi diadalmasan dugta orrunk alá a meggyőzőbbnél meggyőzőbb szerzők műveiből a perdöntő passzusokat, közben sűrűn firtatva: „most már értik, világosabb valamivel? De, talán még...” Újabb falmázás, újabb kötetek, s már eltelt vagy két-három óra, alkonyodik, s mi még mindig vendégszeretetét élvezzük. Végül sajnálkozás közepette (órája lesz, várják otthon stb.) kiszédeleghettünk a barlangból. Ő volt az egyetlen, aki krákogásomra felfigyelt, s több szabadlevegőn való tartózkodást, kerékpározást javasolt. Ha tudta volna... de ő sem volt Zeusz.

A Mesterről, a Kossuth-díjas tankönyvszerzőről, a pártszervezet motorjáról már ejtettem néhány szót. Őszülő, hátrafésült, választék nélküli haj, erős szemüveg, húsos orr, vastag ajak, görnyedt testtartás, vékony, kifelé tendáló lábak (ezt egy tanár-diák meccsen szemlélhettük meg közelebbről). Nagy lépések, széles gesztusok, nazális hang. Nála mindenki elvtárs, még – időnként – én is: bár inkább emlékezetem gyengeségéről van szó. Lendületes, időnként szellemes és magával ragadó, politikai célzatú, antiklerikális élű ironizálást kedvelő, az adatok pontos ismeretéhez ragaszkodó, mindenkinek minden dolga iránt érdeklődő, a legintimebb szférákba is belekontárkodó, buzgó bolsevikot alakító, összességében sok embert magához vonzó, a középiskolai módszertanban leginkább járatos tanárember, pártszervező, utánpótlás-nevelő. Az előttünk járó „titáni évfolyam” ígéretes kádereinek – G. K., C. B., S. K., S. B., és S.-né, valamint B.-né – mentora, irányítója. Órái élvezetesek, szemináriumai éjszakába nyúló csoportértékelései, melyek során – ezt az örült divatot is a SZU-ból honosították és alkalmazták az életnek szinte minden területén – százalékban kifejezve tudhattuk meg, mit is

teljesítettünk az elmúlt héten, hónapban. Vizsgái rémálmaim közé tartoztak, vágni kellett Árpád-házi királyaink uralkodási dátumait. Meg is tanultam, még visszafelé is, így volt mivel szemléltetnem diákjaim előtt, hogyan követelem én az évszámokat! Ha csúszott vizsgánk időpontja, mert sokáig kellett nyúzni valakit az egyesért, és este 9-10 órakor fejeztük be a fellépésünket, nem volt szűkmarkú, meghívott vacsorázni bennünket. Ilyenkor – s ha céljai úgy kívánták – lefegyverzően közvetlen tudott lenni. Engem elsősorban taszított, de működése rám sem volt hatástalan. Egy ízben Baján is találkoztam vele, az akkor még dús, göndör hajjal büszkélkedő S. L.-től érdeklődött működésünk iránt a III. Bélában. Később egykori tanítványaim az ő tanítványai is lettek, tőlük értesültem Béla bátyánk sorsának alakulásáról.

Voltak vendégtanáraink is. Elsőben Bodrogi Tibor, a neves Óceánia-kutató járt el hozzánk, és nyert meg tudományágának csöndes, kimért, a primitív népek mindennapi szokásaiban fellelhető valamennyi pajzán tudnivaló részletekre kiterjedő ismertetésével, ám mindvégig a szigorúan vett tudományossághoz ragaszkodó módon, rezzenéstelen arccal sétálgatva fel s alá. Bár hallgathattuk volna éveken át! Egy harcosunk át is nyergelt néprajzosnak, felment Pestre, és neves képviselője lett etnográfianknak.

A következőnek nem volt ilyen sikere. Borsevskij prof. elvtársat minden bizonnyal a szovjet–magyar kulturális és oktatási megállapodás keretében sodorta közénk a végzet. Már kinyílt a csipánk, harmadévesként nyelvünk éles volt, mint a beretva, mikor nagy dirr-durr közepette a tanszék vezetése bemutatta nekünk, leendő tanítványainak ezt a turcsi orrú, rőt, kefehajú, egybeszabott porhüvelyű ukrán férfiút, aki tájékoztatásunk szerint Oroszország történetével fog minket megismertetni. És most jött a csatta-

nó: mindezt oroszul! M. GY., ekkor már javában intézetvezető egyetemi tanár úgy közölte velünk ezt, mintha arról lett volna szó: az ég borult, számítsanak esőre. Kész. Mi pedig csak álltunk dermedten, nem mertünk egymásra nézni, nehogy kirobbanjon belőlünk egy mindent elsöprő kacagás, hiszen mindenki tudta, M. GY. is, hogy H. M. nyelvi lektorunk példás, bár formáját tekintve ugyancsak meghökkentő erőfeszítései ellenére egy mukkot sem értünk a világ leg-
haladóbb birodalmának hivatalos nyelvéből. Említett barátaink sem voltak felkészültek a két-három órás előadáson elhangzott szakmai kinyilatkoztatás folyamatos, pontos, minden részletre és árnyalatra kiterjedő megértésére, lejegyzéséről nem is szólva. Mi még nem tudtuk a bejelentéskor, amit a vezérkar igen. Tudniillik azt, miért áll e monstrum mellett egy jó megjelenésű hölgy. Mint kiderült: nem evilági lény, őrangyal. Rövidesen, az első előadás megkezdésekor mi is beavattak lettünk. A nagy sorozat így fordult: Továris B-ij, nyomában ihletett kísértőjével, bejött, az előadói asztalnál megálltak, felénk fordultak, a kezükben lévő ezt-azt elhelyezték, s a Nagy Ember nyájasan köszöntött bennünket: „Zdrasztvujtye tavarissescsi!” Néma csöndben könyveltük el megiszteltetésünket, és lerogytunk asztalaink mögé. Ezután a kijeji egyetem képviselője felállt, felragadta az előtte kushadó A/5-ös papírcsomót, és minden retorikai képességét latba vetve olvasni kezdte a szemei előtt kigyózó sorokat, oldalakat. Mi pedig meredten bámultuk őt, várva a csodát. Nem emlékszem pontosan, fél vagy egy 45 perces óra múltán ez is bekövetkezett. Ugyanis a komoly erőfeszítéstől és a túltápláltságtól szuszogó professzor befejezte mondókáját, és székére ereszkedett. Ekkor hallottuk először a szárnyak suhogását! Az őrangyal felállt, és mindazt, amit eddig Rettegett Iván és J. V. Sztálin nyelven elhangzott, megismételte, valószínűleg nem szóról szó-

ra, magyarul. A rejtély megoldódott. Ezzel a módszerrel a kecske is jóllakott, és a káposztából sem fogyott sok. Terjedelmi okok miatt (így illik ezt jelezni) nem fogom lépésről lépésre nyomon követni Nagy Vendég-előadónk szereplésének szerkezeti változásait, de a tendenciát rögzítem: részesedés oktatásunkból egyre inkább fogyott; egészen odáig – ez volt a végső forma –, hogy bejött, valami üdvözlésfélét dűnnyögött, majd zajtalan emésztés közepette édesdeden szundítani méltóztatott. Mi pedig az angyal ajkairól szemezgethettük a hatalmas országot, minden országnál hatalmasabb történetének mazsoláit.

Minden elmúlik egyszer, ezt tudtuk már a háborús nótából is, most sem történhetett másként. Az anyagból vizsgáznunk is kellett. Ez a műsorszám az előadások jól bevált módszerével történt, csak hogy itt a Mester nem pilled el, az egy főre kiszabott vizsgáztatási idő alkalmatlan volt erre, s a kérdezz-felelek játékból valamilyen általunk fel nem fedhető oknál fogva nem akart kimaradni. Lehetséges, hogy így akarta tudomásunkra hozni: a látszat ellenére ő mindent hallott, mindent látott és természetesen mindent tud is, most pedig megmutatja... Önmagának tett ígéretét beváltotta. Esetemben így: vizsgázom nála, kihúzom a rokonszenvesnek tűnő tételt, ami a, és b, részből állt. Kidolgozom a vázlatot, rákezek. Az Angyal fordít, B-ij bólogat, rázza a fejét, vagy kérdez, az Angyal fordítja, én válaszolok. És ez így megy, míg nem a b, kérdésre kanyarodhatok. Ennek során Tarle történetírói működéséről, az általam olvasott műveiről kellett számot adnom. Tarle azon kevesek közé tartozott, kinek írásai üdülést jelentettek a számtalan fércmű közepette. Lelkesülten szónokolok, nem rejtve véka alá, mennyire rokonszenves történetírása. Mivel figyelmem elsősorban a tolmácsolóra irányult, nem vettem észre a szovjet történettudomány jeles képviselője orcájának tünemé-

nyesen gyors színváltozását. Tömören szólva: Tarle iránti vonzalmam ecsetelése enyhe fokú gutaütést idézett elő nála, ami végül is egy hangos kiáltásban csúcsosodott, méreten felüli öklének asztallapra zúdításától kísérve. Rémületemben csak a burzsoá, burzsoá szavak hörgésszerű ismétlése jutott el tudatomig, s annak felismerése, hogy ez itt a vég. A villámlás, égzengés elcsitult, s egy négyessel valamint oktatástörténeti jelentőségű aláírásával indexemben örökre búcsút vehettem a Disznófejű Nagy Úrtól. Sohasem fogom megtudni morózus vizsgáztatásában, Tarle iránti szenvedelmes utálatán kívül játszott-e szerepet az a nagyszabású konzultáció, amelyet az egyik intézet számára tartott, s ahol – akaratlanul is – az egyik főszereplővé lettem.

Hallgattunk Sz. L. elővezetésében, nyúl-farknyi ideig, középiskolai emlékfoslányaink ráncba szedésének, ébrentartásának céljából magyar irodalmat, utolsó évben pedig, gyaníthatóan a munkanélküliség elleni ádáz harc jegyében, péntekenként 12-től 14 óráig szovjet irodalmat. Ilyenkor már mindenki ment volna, többször ment is a világ minden tája felé, de a ránk szabadított szovjet ösztöndíjas titán nem zavartatta magát. Mormolta órákon keresztül az 1917 és 1921 között alkotó szovjet költők neveit, életrajzi adatait és – állítása szerint – rangos alkotásainak címét. Mindezt abban az évben, amikor már éreztük, mi mindent lenne jó még magunkba szívni, mielőtt saját tanítványaink elé kell állnunk. Ilyenirányú kíváncsiságunk teljesítéséről szó sem lehetett, az áthallgatásról pedig végképp le kellett mondanunk.

Az egyszakosságot fel lehetett volna használni, mint arról már Bodrogi professzorra emlékezve is szóltam, az ún. segédtudományok, társtudományok hosszabb ideig tartó, alaposabb megismertetésére, a fő tárggyal szervesen összekapcsolva. Ez gazdagította volna ismereteinket, tudásunkat „piac-

képessé” teszi, elhelyezkedésünket, esetleg pályakorrekciónkat megkönnyíti. Amit kapunk, az alig volt több a semminél, de jóval kevesebb a valaminél. Persze, szabadon lehetett volna választani ezeket, így nem növeli a hallgatóság egy részének egyébként is leküzdhető nehézségeit. Ilyen lehetőséget kínált a régészet és a művészettörténet. Mindkét tárgy előadója a pártszerűség tömény levegőjében hideg egyéniség volt, inkább elvetélt vagy inkább meg nem értett művész, az érdeklődő fiatalok excentrikus pátyolgatója, mintsem marxista esztétika és művészetelmélet lángszavú harcosa. Ő díszítette a klasszika-filológiai folyosórészt östörténeti csemények, állatok, szerszámok ábráival. Ritka szép albumai, rendszeres vetítései, néhány szakmai kirándulása (ötvösműhelybe, Zengővárkonyba a neolit ásatásokhoz) a piperkőcség határát súroló eleganciája, modorosnak is vélhető beszédmódja üdülést jelentett, többekben vonzalmat ébresztett a tárgyak iránt. Ezeket a stúdiumokat is szívesen folytattuk volna, de nem tehetjük. L. P.-től is el kellett köszönnünk.

A nyelvtanításról ma is azt állítják a hozzáértők, hogy messze elmarad a kívánalmak mögött, holott gimnazista tanítványaim (egykoraiak) legkevesebb két nyelvből középfokú, a jobbak felsőfokú állami nyelvvizsga birtokában jelentkeznek továbbtanulásra. Ezt az eredményt nyolc vagy még több éves iskolai és azon kívüli oktatással szereztek meg, ami heti 4-10 vagy még több óras tanulást jelent. Rendelkeztünk-e mi, s ha igen, milyen színvonalú idegen nyelvi ismerettel? Néhány kivételtől eltekintve – E. A., L. V., Ö. B., H. P. – semmilyenen vagy csak minimálissal. Ennek valódi tartalmáról csak a saját esetemről szólva vallhatok hitelesen. Nálunk a családban apai nagyapám kitűnően beszélt németül és szlovákul, édesanyám már kevésbé, nővérem viszont bírta a német, eszperantó nyelvet, s a II. világháború éveiben nagy elánnal vetette magát az olasz

elsajátítására. Őt ilyen téren is tehetségesnek tartották. Apai ágon nagyszüleim – uradalmi cselédként – nem szereztek ilyen tárgyú ismereteket, s egyetlen kitanítottatott fiuk, édesapám sem mutatott hajlandóságot e téren. Ez a genetika, az OVOMALTINE, a háború és a lustaság áldozata lettem. Nővérem nyelvtanulási buzgalmával szemben én a labdarúgást favorizáltam, s minél többet hivatkoztak rá, nógattak példája követésére, annál konokabban rúgtam a rongy lasztit, amikor csak lehetett. (Hasonló volt a helyzet a zongorával s a hegedűművészi szülői álmokkal is.)

Az OVOMALTIN-prémium kilátásba helyezése volt az utolsó csepp a pohárban. Keszeg, nagyfülű, Egérke becenévre fülelő kisgyermek lévén, aggódó szüleim ezt a háború alatt divatos tápszert próbálták belém erőltetni reggelente. A harc váltakozó eredménnyel folyt, hullámozott arcvonalunk.

Ekkor támadt valamelyikünknek az a hatalmas ötlete, hogy bizonyos számú német szó megtanulása, felmondása (talán egy-egy kurta német mondat lefordításáért a Signal-ból?) esetén nullifikálni lehetne az OVOMALTINE adagot (vagy csak csökkenteni, ki tudja már). Nem ment. Maradt a piarista atyák ádáz latintanítása, amely a háború engedte két és fél év alatt belém pofozta (a szó legszorosabb értelmében) mindazt, amire építeni lehetett volna. De nem lehetett, mert a front közeledése elől Dunántúlra menekültünk, igaz könyvestől, de az 1944/45-ös tanévben sok ismeretre tettem szert, ám ezek között a latin nyelvi tudásom fejlesztése nem szerepelt. Német hadfiakkal voltam körülvéve, majd szovjet harcosokkal, s ők a legritkább esetben gyarapították latin tudásomat. Mivel a harcok csillapodtával régi iskolámba nem térhettem vissza, s így sem további pofonokat, sem latin ismeretekben nem részesülhettem, egy rövid ideig németet, utána franciát, végül az érettségi előtti hónapokban oroszra kellett

tanulnom, általában heti két órában. Amit el tudtam sajátítani, azt a fülemnek köszönhettem, jó zenei hallásomnak, muzikalitásomnak, de a magyar nyelvtani alapok, a szerkezetek felismerésének képessége, a logikus gondolkodás (a matematikát is megutáltattak velem) hiányzott mögüle. És még valami, a szeretetteljes, játékos, az én egyéni tanulási ütememhez igazodó nyelvtanítási módszer alkalmazása. Német nyelvtanárnőm nyelvi antitalentumnak tartott, francia tanárom viszont lelkenedezett kiejtésem hallatán. Oroszból viszont, belépve az egyetem megszentelt kapuján, még a betűket sem ismertem. Élt bennem viszont, 1944/45-ös személyes megrázkódtatásaim következtében, egy olyan mérhetetlen ellenszenv mindennel szemben, ami a nagy SZU-ból jött, hogy cirill betűkre ránézni sem igen tudtam. Úgyhogy szegény B.-né jóindulatú latinozása, H. M. szájalomra méltó igyekezete alig érinthette értelmemet. Ő. B. barátomnak, albérlőtársamnak köszönhettem, hogy egyetlen átvirrasztott éjszaka közös tanulásának gyümölcsként nemrég még a bukásomról példálódzó lektor, bocsánatkérés közepette írta be lecke könyvembe a négyest. Ebből az alkalomból még nóziját is képes volt kultúremberhez méltó módon karbantartani. Sikermemhez talán ez is hozzájárult. Aki jobb alapokkal rajtolt, és volt benne elszántság, ambicionálta a nyelvtanulást, az megtehetette, volt rá lehetősége. Az egyetemi utánpótlás kádereit kötelezték is erre. Előadókink valamennyien jó példával jártak előttünk.

Az eddig említetteken kívül voltak még jó néhányan. B. I., K. B. árnyéka, még a testtartása is hasonlított rá. Szerette, búvárolta korszakát, s az egyetemről elkerülve tisztas tudományos pályát futott be. Az egyetemes történetet oktatók csoportját, a kora középkortól napjaink felé haladva K. Zs., ez az apró termetű, szeplős bőrű, vörös hajú, keményléptű, határozott egyéniség nyitotta, akinél soha nem tudtuk, hová néz,

kit lát, szentengelyferdülése miatt. Szerette az éles eszű, szellemes növendékeket, de nehezen viselte el az önteltségnek még a látszatát is. Művelődéstörténet iránti vonzalma csak később, szerkesztőként (elkerülve az egyetemről) bontakozhatott ki több, jól használható kötettel gyarapítva a téma irodalmát. Ha összekapta magát – ezt egy ún. 'tudományos ülésszak' alkalmával tapasztalhattuk – impozáns előadással tudta meglepni hallgatóságát. Óráinak tartalmáról nincs kialakult, előadható véleményem. Szemináriumain az unalom köde lengedezett, különösen, ha Engels Német parasztháború című remekét elemeztette velünk – fél éven át. A mackótermetű Sz. L., a jóindulatú G. Sz. L. után friss szellőként suhant át közöttünk egy égő szemű, vérpiros ajkú, jó fellépésű kis menyecske, O. M., aki szenvedélyes eszmefuttatásaival, parázs vitakészségével terelte kószáló figyelmünket az új és legújabb kori világtörténelem olyan problémái felé, amelyek később, nagy ívű karrierjének fő kutatási témái lettek. Bár határozottságát több ponton túlzónak, elhamarkodottnak, megállapításainak egy részét nemkívánatos mértékben pártszerűnek éreztem (1954–55-öt írtunk már), máig tisztelője maradtam, műveit nagy haszonnal forgattam tanári-kutatói munkám során.

Végül nem kerülhetem meg, hogy M. Gy. professzorról, az MTA levelező tagjáról mint tanárunkról ne szóljak. Geróné Fazekas Erzsébettől – akivel egyetlen egyszer találkoztunk, s emlékképe ma is úgy él bennem, mint egy spanyolországi díszbeöltözött veterán agitátoré – ő vette át a történeti intézet vezetését. Pedánsan hajkefével hátrasímtott rövid haja, mindig frissen borotvált arca, látszólag élettelen tekintete, apró léptei, határozott mozdulatai, kissé zárt szájjal képzett beszédhangja és félelmetes híre elsős, alsós körünkben sem növelte vonzerejét. Ha a felsőévesek riogatni akartak bennünket, rá hivatkoztak. Na, majd

meglátjátok. Majd a Mérei... Megláttuk, meg is hallgattuk, és vegyes emlékeket öröszünk róla. Nem tudni, miért, de előadásai-ból – jórészt felolvasásaiból – arra lehetett következtetni, lemondott rólunk. Tudta, nincs mit tenni, ez már csak ilyen selejtes évfolyam, megkönnyebbül a Ház, ha végleg távoznak. Történetírás-történeti speciális szemináriumán viszont, amire hárman jártunk mindössze, felvillantott valamit abból, amit valójában tud, amire ténylegesen képes. Az első kínálat már nekünk is sértően alacsony szintű volt, a második viszont messze meghaladta akkori felkészültségünket. De emberségből is ily kettősség érintett bennünket: tudott rideg, cinikusan kegyetlen lenni, ám nagy néha, ha fiatal tanársegéd koráról, a háborús élményeiről beszélt, éreztük, másik énje is van. Vizsgáztatása sem volt más. Közönyös arccal, hideg tekintettel, egyetlen közbevetett szót sem szólva hallgatta a jelölt feleletét, szárnyalását vagy vergődését, s olykor 45 perc eltelte után csak annyit kérdezett: befejezte? S a válasz után bevészte az elégtelent. Harmadéves koromban tanársegédje, Sz. P., fülembe rebegte: rajta vagyok a káderfejlesztési listán. Igaz volt-e, vagy sem, ki tudja? Tény, hogy nem hívott meg az egyetemre. Évfolyamunk tagjai szinte kizárólag nála szakdolgoztak. Én is. Saját könyvtárából adta oda olvasásra a Prohászka összest. Munkámat, amely azt az oktanalajasságot igyekezett bemutatni, amellyel a Tanácsköztársaságot igyekezett erkölcsileg elfogadhatatlanná tenni a restaurációs publicisztika és történetírás: nem méltányolta, s ha hinni lehet B.-nének, hármast akart adni rá. Tanulmányaim befejezése után kétszer-háromszor találkoztunk a Margitsziget sétányán, a 2-es villamoson, éppen a bársonyos forradalom leverésekor, utoljára pedig a Párttörténeti Közlemények szerkesztőbizottsági ülésén. Művei többet jelentettek nekem, mint emberi, tanári munkája. Sokat adhatott volna nekünk, ha akarja.

Szégyenkezve, még emlékétől is bocsánatot kérve idézem fel idős Mesterünknek, a Neveléstudományi Tanszék vezetőjének, T. B.-nak, az „öreg” T.-nak alakját. Huszonévesen az ember sok mindenre gondol, csak arra nem, hogy egy szemhunyasnyi idő alatt – ennyi életünk hossza – ő is megöregszik, belőle is – ha egyáltalán megéri – „öreg” T. lesz. Mi csak egy megtört, zsörtölődő, inkább csendes bölcsekedésre alkalmas, mosolyogtató szokásoktól sem mentes embert láttunk benne, mintsem ilyen fékezhetetlen, varázslatos történetekkel vagy praktikus ismeretekkel leköthető „banda” tanári pályára való előkészítésére alkalmas férfiút. Órái általános anarchiába torkolltak, népszerűségét közszereplése – a ritka tudományos ülésszakok egyikén, a kivezenyelt ifjúság, amely megtöltötte a nagy előadótermet, M. és E. pedagógiai nézetek c. előadásának megszakítására kényszerítette – sem növelte, vizsgálán pedig a feleletet szájmozgásáról olvastuk le buzgón, s nem sikertelenül. Nem lehet csodálni, hogy ez a számottevő neveléstudományi múlttal, több évtizedes sikeres szakmai gyakorlattal rendelkező professzor nehezen viselt el bennünket, legalább annyira, mint mi őt. De, mint minden igaz ember, igaz nevelő esetében, T. B.-nak is lelke mélyén élt a remény: talán mégis csak lesz ezekből valami. S ennek, később említést teszek róla, hangot is adott. – H. A-ról inkább Imre II. Sándorról írott munkájának hasznosításakor – a levante-intézményről szóló könyvem írása közben – sejtettem, ki is lehetett valójában. A történelemtanítás módszertanát B.-né oktatta, kedvesen, elnézően, minden gyakorlati tapasztalat nélkül.

A neveléstudományi képzés alakulása engem, aki líceumba jártam, és olyan tanárim voltak mint: Nagy Sándor, Kelemen László, Putnoky Jenő és mások, nem zavart, nem nyugtalanított, hiszen nekünk alapos gyakorlati tanításban volt részünk. Hogy a többiek pályafutásának alakulásában hagyott-

e bármilyen nyomot – érdemes lenne felidézteni. Szerencsére gyakorló gimnáziumunkban, a Radnótiban, két kitűnő pedagógiai érzékű, nagy gyakorlati tapasztalattal rendelkező vezetőtanár irányítása mellett tartottuk csekélyszámú óránkat, majd vizsgatanításunkat, élvezve a jókedvű ifjúság leereszkedő támogatását. A két jeles tanerő közül szerencsére én P. tanár úrhoz kerültem, akinél nem volt kötelező a nincstelenséget „nincsesekként” emlegetni, fejvesztés terhe mellett. Ő inkább az „osztálymozgatás” új, technikai lehetőségeire irányította figyelmünket. Egy-egy gyakorlati tanítás és a vele összefüggő óraelemzés többet ért – és ezt több évtizedes gyakorlati munkám után is határozottan állítom – minden neveléstörténeti és elméleti fejtágításnál. Nagy szükségünk lett volna több félétet magába foglaló pszichológiai és pedagógiai-szociológiai képzésre, de eme „burzsoá áltudományokat” mindössze K. I. Tyeplov leple alatt űzött békákról szóló meseórái helyettesítették. Volt mit pótolnunk. A gondjainkra bízott közösségek, osztályok, intézmények „rejtett hálózatát” józan paraszti szemünkkel, a ki tudja, hányadik érzékünkkel kellett felismer-nünk. Idő multával egyre inkább sikerült, s a tudomány, pl. Mérei Ferencék kutatási eredményei csak segítettek, megerősítették – nem egyszer cáfolták – hájogkovácsai tapogatózásainkat.

Terméketlen talajra hullottak, vagy éppen vadkendert termettek azok a stúdiók, amelyek a kapitalizmus és a szocializmus politikai gazdaságtanával, a filozófiával szerettek volna megismertetni bennünket. Sem az erre szánt idő, sem az anyag, sem a módszer nem volt alkalmas arra, hogy legalább megérintsen bennünket ezeknek a fontos tudományágaknak, ismereteknek a racionalitása, fensége; gyakorlati alkalmazásukról az egyén életében nem is szólva. Esetünkben Öveges, Teller, Nyíri módján kellett volna kedvet ébreszteni irántuk. Ezek hiá-

nyában csak hallgattunk, magoltunk, feleltünk, s menekültünk. Sok évnek kellett eltelnie addig, amíg pl. a „fekete-fehér” sorozat köteteit önként, nyugodtan, egy-egy mondatot többször is elolvassa, át- majd újrágondolva kezét fogtuk Platónékkal. A csúcs: évfolyamunk egyik disszidens tagja filozófiából doktorált! (A természettudományi és orvostudományi karok hallgatósága jobban vonzódott czekekhez a tárgyakhoz, és képzésénél fogva gyorsabban felismerte azt a sok csúrést-csavarást, ideológiai ködösítést és torzítást, amit mi saját alaptárgyainknál vettünk észre egyre magabiztosabban!)

Volt még egy tanszék, amelyről eddig még nem szóltunk, holott kitüntetett szerepet játszott diplomássá válásunkban, ez pedig a Katonai Tanszék volt. Ők nem az Ady téren, hanem jelentőségüknek megfelelően a Központi Épületben rendezkedtek be tartós védelemre, le-lecsapva a békeharcos-jelölt „egyetemikusokra”. Csuda egy társaság verődött ott össze, a MNH (Magyar Néphadsereg) tiszteiből. Egyszer már meg kellene fejteni, a HM (Személyügyi Főcsoportfőnökség?) kiket s milyen alapon vezényelt az ország felsőfokú intézményeinek Katonai Tanszékeire. Feladatuk az volt, hogy elméletileg felkészítsenek bennünket, négy év alatt, a nyári gyakorlatokkal összehangolt képzéssel, legfeljebb egy század, esetünkben lövészszázad parancsnoki teendőinek ellátására. Óráinkon, elméleti és gyakorlati foglalkozásainkon ismertettek meg bennünket az élenjáró szovjet hadtudomány idevágó eredményeivel s a fegyverekkel, amelyek segítségével a Vörös Hadsereg saját „barlangjában” tiporta szét a náci fenevadat. A szabályzatokat s a fegyverek részletes leírását oroszról fordították egy magyarra emlékeztető nyelvre. Mivel nem csak mi nyögtük az orosz nyelvet, de e művek fordítói is, egy-egy faramucibb alkatrészt nevének szinte lehetetlen volt megtanulni, de még felolvasni is.

Áldottuk is Gorjunov mestert, géppuskánk alkotóját. Az előadók zöme nem emlékezett sem Clausewitz-re, sem Demosthenes-re, de volt közöttük néhány jó szándékú fiú is. Hangulatkeltő előadásai és fegyverek, dióverő, golyószóró, géppuska, kézigránát, Bézárd-féle tájoló szét- és összerakása ott, a Központi Épületben nem is okozott nagyobb gondot. A parancsnok, szép szál legény, őrnagyi vagy alezredesti rangban, mint egy zsiráf vezérbika a Serengetiben, úgy vonult végig a Kárász utcán, a sétányon, egy derekáig érő, állandóan csicsergő, tarkatollú madárkával, akinek külleme már csak azért is felhívta magára a figyelmet, mert ezekben az években mindenki szemben követelménye volt a pártnak a bolsevik puritanizmus. Nos, ez a kedves jelenség Párizst idézte, legrózsásabb napjaiban. A sok egyen tiszttal közöl kirítt még Sz. hadnagy, aki Molnár Ferenc operett hőseit és a Ludovika Akadémia növendékeinek snájdig megjelénését, mozgáskultúráját képviselte egy személyben. Oly délcegen járt, oly kecsesen tudta használni fehér kesztyűjét, olyan búbajosán bókolt szíve hölgye előtt, alig érzékelhető csókot lehelve annak kacsójára, hogy azt filmezni kellett volna. Díszlépései álmélkodást, jóleső megnyugvást váltottak ki felleteseiből, no és ahogy megülte a lovat... Sajnos a Bézárd-féle tájoló segítségével végrehajtott oldalmetszés már nem tartozott a kedvelt foglalatosságai közé. Egyébként kedves, jó cimbora volt, tábori körülmények között kimondottan rokonszenves.

Köztudott, de azért nem árt hangsúlyozni a mai időkben, hogy egyetemi oktatásunk, nevelésünk alfája és omegája a bolsevik szellem, a marxista-leninista-sztálinista ideológia, a nemzetközi – forradalminak minősített – munkásmozgalom és a Szovjetunió fenntartás nélküli szolgálata volt. Ez hatotta át az oktatás egészét az általános politikai légkör változásain és az intézetben oktatók egyéniségén, személyiségén keresz-

tül. E dogma súlykolásának, az agymosásnak számtalan példáját lehetne említeni, pusztán szemléltetésként kettőt hozunk szóba. Sztálin nevezetes kinyilatkoztatásai alkalmával (nyelvtudományi cikk, a szovjet történettudományról, a szocializmus és a kapitalizmus alaptörvényeiről stb.) ezeket a műveket bifláztuk, minden mást félretéve, s a vizsgáinkon, pl. a Rákóczi-szabadságharc katonai eseményeit firtató kérdést húzva, előbb az alaptörvényt kellett szó szerint elmondani, s csak azután jöhetek kurucok... A SZKP történetének VII. fejezetét számtalan változatban elemeztük. A „szájtépő” Lominádze és társai csak mint fűalatti humorizálás alakjai rögzültek emlékezetünkben. Mindez mögött és mellett, előadótól függően, szűrődött át hozzánk valami a tudományokból.

Milyen hatást gyakorolt ez a gondolkodásunkra? Én két lényegest tudok megkülönböztetni. Az egyik abban állt, hogy katolikus neveltetésem és szerény élettapasztalatom, valamint családom szociális helyzete által befolyásoltan, eleve megértéssel fordultam az „elnyomottakhoz”, az osztályharc történetének bizonyítására felhozott történelmi anyag megerősítette a „gazdagokkal”,

az „urakkal” szembeni viszolygásomat, növelte az egyenlőség, testvériség iránti hajlandóságomat – általánosságban. Ha nagy ritkán hazamentem, édesapámmal hevesen vitázva – pedig ő cselédszármazék volt – védelmeztem az „elnyomottak” igazát, küzdelmeik jogosságát. Mindez érzelmi állásfoglalás volt. Másrészt egyre világosabban állt előttem a képmutatás, hazudozás, a szerecsenmozdítás, a nyers erőszak uralmának védelme a történelem torz bemutatása, tényeinek ideologikus értelmezése útján. Ebből az alapállásból indult ki a következő évtizedeim útkeresése, minden konkrét állásfoglalás.

Ide kívánczik annak megállapítása, hogy a tanszék tisztjeinek egy része, jó magyar emberként, 56-ban a forradalmár fiatalok mellé állt, a szegedi eseményekben tiszteletre méltó szerepet játszott, aminek meg is kellett adnia az árát. Bár mi már nem voltunk Szegeden, ezért a magatartásukért megbecsüléssel gondolunk rájuk. Némelyikükkel találkozni fogunk a nyári katonai szolgálat szívbemarkoló históriáinak ecsetelésekor.

(Folytatjuk)

Téka

Túlélő-show

ANTONY BEEVOR: *Sztálingrád*.
Budapest, 2000, Aquila Könyvkiadó.

* * *

Azt hiszem, egy Sztálingrád címmel kiadott könyv csak egyféle témáról szólhat: a második világháború keleti frontjának egyik legfontosabb, fordulópontnak is nevezett ütközetéről. A téma szinte kimeríthetetlen. Ezt bizonyítja számos dokumentumfilm, já-

tékfilm, szakkönyv, visszaemlékezés, cikk. Bármilyen, második világháborúról szóló összefoglaló munka tárgyalja az ütközetet, de egy általános történeti feldolgozás sem mehet el mellette szó nélkül. Úgy tűnik, magáról az ütközet lefolyásáról, következményeiről sok újat nem lehet mondani. Erre a kijelentésre határozott cáfolat Antony Beevor könyve. Eddig kevés olyan munka jelent meg magyar nyelven, szélesebb nagyközön-